

Svenska kyrkan i Kristianstad
Organist Kalle Engquist
Hertig Carls gata 3
Box 153
291 22 Kristianstad

Orgelkonsult Anders Johnsson
Södra Vallbyvägen 76
245 92 Staffanstorps

Vallby 2018-11-18

Delrapport Frobeniusorgeln i Trefaldighetskyrkan

Undertecknad har fått som uppgift att utreda Frobeniusorgelns värde ur olika aspekter, liksom konstruktion, ambition och status. En slutsats utifrån resultatet presenteras och förslag på möjliga framtida scenarier.

Lunds stifts orgelinventering

KYRKA

Trefaldighetskyrkan, Kristianstads pastorat, Villands och Gärdss kontrakt

DATUM

2017-06-22 av Anders Johnsson

HISTORIK

Fasad och ljudande fasadpipor från den tidigast kända orgeln, vilken var byggd 1631 av Johann Lorentz, 28 stämmor.

År 1891 byggdes en ny orgel av Åkerman & Lund, Stockholm, utbyggd 1928 från 31 till 53 stämmor.

NUVARANDE ORGEL

1961 Th Frobenius & Co, Lyngby, Danmark

Renoverad i slutet av 1990-talet av Per Gunnar Skoog, Malmö, i samarbete med en slöjdlärare. Vid detta tillfälle fick orgeln nytt luftsystem eftersom det var asbest i den gamla fläktlådan. Hela orgeln och körrummet sanerades.

PLACERING

På läktare i väster

FASAD

1631 i storslagen holländsk tidig barockstil (senrenässans), kallad Christian IV stil, liksom hela kyrkan. Sockelpartierna till huvudskåpet, orgelhuset och ryggpositivets baksida från 1961 av betsad ek i gediget utförande. Fasadpipor 1631 ljudande sedan 1961 efter att ha varit stumma sedan 1891.

Ryggpositiv Principal 8' G-g2, de yttersta piporna i mitturellen liksom övre mittfälten stumma. Huvudfasaden Principal 16' G-g2. Några stumma liksom övre mittfälten. Förgyllda

labier där den största i varje turell/fält har påmålats ansikte. Förmodligen saknas några av de minsta fasadpiporna närmast posterna som vid okänt tillfälle ersatts med svartmålade lister. Fasaden renoverad ca 2010.

Svällskåp av fur och Masonite. Upplag av fur och ek.

SPELBORD

I fasaden av ek. Vita undertangenter av elfenben. Svarvade andrag av jakaranda med vita plastskyltar. Koppel som haktrampor av mässing.

KLAVIATUROMFÅNG

Manualerna C-g3

Pedalen C-f1

DISPOSITION

RP I		
Principal	8'	C-F# lånad från Gedackt. G-g2 i fasaden från 1631. Nya stämslitsar 1961. Diskanten 1961.
Gedackt	8'	C-H av koppar, sidoskäggs på hela stämman.
Oktava	4'	Orgelmetall
Spetsflöjt	4'	Konisk, sidoskäggs C-f0. relativt trång mensur.
Svegel	2'	Relativt vid cylindrisk.
Kvinta	1 1/3'	Trång cylindrisk
Scharf	IV	1', kvintrepeterar på c0, c1 c2, c3.
Krumhorn	8'	I block av mahogny med kopfer av mahogny. Halvlängds cylindriska uppsatser av orgelmetall. C-H delvis täckta med hål i det fastlödda locket.
HV II		
Principal	16'	C-F# 1961 Kvinta 5 1/3' på lådan, G-g2? i fasaden från 1631. Nya slitsar nedrullade 1961. En del pipor har fått helt ny metall ilödd på baksidan 1961. Ej åtkomlig för exakta uppgifter.
Oktava	8'	Helt av orgelmetall.
Spillflöjt	8'	C-H av koppar. Öppen konisk
Oktava	4'	Orgelmetall
Håflöjt	4'	Öppen vid cylindrisk. C-H av koppar
Oktava	2'	Orgelmetall
Sesquialtera	II	C-H 1 1/3'-1 3/5', c0-g3 2 2/3'. c#1 blåser över i oktav.
Mixtur	VI	1 1/3', kvintrepeterar på f#0, c1, f#1,
Trumpet	8'	I block av mahogny med kopfer av mahogny. Fullängds uppsatser av orgelmetall.
SV III		
Koppelflöjt	8'	C-H av lånad från Spetsgamba, från c0 Koppelflöjt med långa hattar mot basen, där den mer blir spelflöjtskonstruktion. Sidokägg på hela stämman.
Spetsgamba	8'	Genomgående av orgelmetall, mycket trång och svagt konisk.
Principal	4'	Trång mensur
Blockflöjt	4'	Konisk med sidokägg till f2
Nasat	2 2/3'	Rörflöjt med invändiga rör, f2-g3 öppen cylindrisk
Waldflöjt	2'	Konisk
Ters	1 3/5'	Cylindrisk av medelmensur
Mixtur	V	1', kvintrepeterar på f#1, översta koren stumma? Svåråtkomlig!
Cymbel	III	1/2', kvintrepeterar på c0, c1, c3? Svåråtkomlig!
Dulcian	16'	I block av mahogny med kopfer av mahogny. Halvlängds Dulcianuppsatser

		C-H, därefter fullängd av Dulciantyp med intonationslock på hylsa av orgelmetall. g#1-g3 utan hylsa och intonationslock.
Skalmeja	8'	I block av mahogny med kopfer av mahogny. Fullängds svagt trattformiga, trånga uppsatser av orgelmetall.
Clarino	4'	I block av mahogny med kopfer av mahogny. Fullängds vida trattformiga uppsatser av orgelmetall.
Tremulant		
BV IV		
Kvintadena	8'	Helt av lövträ, C-H bakom hängande upp och ned på undre delen av baksidan på bröstverket, mynnande in i svällskåpet.
Rörflöjt	4'	invändiga rör och stora sidoskäg
Principal	2'	
Spetskvint	1 1/3'	Konisk, relativt vid.
Oktava	1'	Cylindrisk
Regal	8'	I block av mahogny med kopfer av lövträ. 1/8-längds trånga cylindriska uppsatser av orgelmetall C-h1, därefter 1/4-längd och svagt trattformiga uppsatser. Munstycken av mässing.
Pedal		
Principal	16'	1891 eller 1928. C-H av fur med rullskägg, stämlucka och kapad expression, flankerande svällskåpet på egna C- och C#-lådor med egen mekanik, resten på huvudverkslådan av orgelmetall och kapad expression.
Untersatz	16'	Täckt av ek på huvudverkslådan.
Oktava	8'	Helt av koppar på huvudverkslådan.
Ged.pommer	8'	Av koppar med sidoskäg.
Gemshorn	4'	Konisk med sidoskäg C-g1.
Nachthorn	2'	Vid med sidoskäg och 1/5 labium.
Rauschpfeife	V	4', repeterar ej.
Fagott	32'	I block av mahogny med kopfer av mahogny. Fyra utkondukerade till stövlar av mahogny. Kvartslängds uppsatser av Dulciantyp med intonationslock på hylsa av orgelmetall, de lägsta krökta och stöttade. Belädring i basen, ger bra 32'effekt tillsammans med basunen.
Basun	16'	I block av mahogny med kopfer av mahogny. Trattformiga fullängds uppsatser av orgelmetall som är posthornskrökt till 8' längd. De allra största är stukade av en kombination av tyngd och obalans och i akut behov av reparation, förstärkning och bättre stöttnig. På huvudverkslådan, vilket medför att bakomvarande labialverk är svåråtkomligt.
Trumpet	8'	I block av mahogny med kopfer av mahogny. Trattformiga fullängds uppsatser av orgelmetall. På huvudverkslådan.
Regal	4'	I block av mahogny med kopfer av mahogny. Kvartslängds uppsatser av musettetyp av orgelmetall, de lägsta inkonade.
Cornett	2'	I block av mahogny med kopfer av mahogny. Fullängds uppsatser av skalmejatyp utan lock av orgelmetall.
Koppel: S-P, R-P, H-P, S-H, R-H		

TRAKTUR

Mekanisk av klassiska material och konstruktion. Vällar och vällbräddor av fur. Vinklar av trä. Dubbel pedalmekanik med de stora stämmorna på huvudverkslådan. Vissa trakturproblem i form av hylande och hängande toner i Bröstverket noterades. Något sliten efter nära 60 års användande.

REGISTRATUR

Mekanisk med vajrar i gröna slangar. Registersvärd av ek. Systemet medför att registraturen går för trögt på vissa register. Registraturen är därmed en av orgelns svagaste och bristande konstruktioner. Normalt vid denna tid gjorde Frobenius under 1950-t registratur av klassisk konstruktion i ek eller fur med grova registervällar. Uppenbarligen har det inte funnits plats för denna konstruktion här och därför har vajervarianten valts, vilket sänker det hantverksmässiga intrycket och värdet något.

VÄDERLÅDOR

Gedigna slejflådor av ek och mahogny med pipuppställning som följer fasadpiporna. Svällverket pyramidalt uppställt, pedalens små lådor C-och C# sida i sockeln med baspiporna åt fasaden. Blindklavar i form av träknoppar på rundstav med spiralfjäder som trycker på spelventilen. Några fattas/är trasiga. Ventilistorna är delvis svåråtkomliga. I SAOK 1957 nämner Carlman att luftlådorna ska tillverkas av material av högsta kvalitet.

BÄLGVERK

Fläkt i stor fläktlåda under svällverket, installerad av Per-Gunnar Skoog i slutet av 1990-talet. Snickerimässigt felkonstruerade furukanaler och fläktlåda från samma tillfälle, vilket medför sprickor och stora luftläckage. Ursprungligen har orgeln haft kanaler av flexrör eller papprör enligt förre organist Torbjörn Gustavsson. Fjäderbelastade stötdämpare (flottörer) liksom fjädrande luftkistbottnar. Konduktur av flexrör.

RP 56 mmVp

HV 75 mmVp

SV 62 mmVp

BV 50 mmVp

Ped 67 mmVp

Ovanligt högt tryck i HV eftersom Frobenius arbetade med extremt låga tryck vid denna tid, oftast omkring 50 mmVp.

PIPVERK

Fasadprincipalerna av stort organologiskt och kulturhistoriskt värde, förvånansvärt välbevarade. Slitsar har skurits ut/ på vissa pipor lötts i på baksidorna, varvid den förmodade originala kortonen (ungefär 465 Hz) förändrats till ytterligare en halv ton upp. För att nå normaltonhöjd har piporna flyttats en hel ton upp (F pipan nu på G). Mensuren har på detta sätt vidgats en halv ton. Principal 16' fasad hårdhänt behandlad 1961 där flertalet pipor fått ny ilödd metall på baksidan.

Frobeniuspipverket:

Kärnstickslös orgelrörelseintonation med vidöppna pipfötter av relativ hög kvalitet. Generellt sett trånga mensurer på principaler inspirerad av fasadmensuren. Pipverket 1961 av bästa orgelrörelsekvälité avseende material och tillverkning. Dåliga ansatser och egalisering, framförallt i basen. Täckta pipor med styrning i raster. Alla pipor kortare än cirka 1' kapade på längd. Vissa uppsatser stukade på grund av obalans och kräver renovering och ytterligare förstärkning/upphängning. En del tungpipor är utplockade och ligger löst i orgeln.

$a^1=443$ Hz vid 19°C

STATUS

Stora luftläckage i det snickeri- och materialmässigt felkonstruerade luftkanalsystemet från 1990-talet som ger ett störande luftsus. I behov av totalrenovering eller hellre bytas ut. Registerandraget för Principal 16' pedal avbrutet (senare reparerat av Åke Bergenblad). Basun 16' har stukade uppsatser i basen på grund av obalans från posthornskrökning.

Mekanik feljusterad och något glappig av slitage. Registraturen går för trögt på grund av dålig konstruktion. Pipverket i behov av efterintonation och stämning. Ombyggnaden på 1990-talet var inte fackmannamässigt gjord och orgeln verkar inte ha hämtat sig efter den med eftersatt underhåll.

KARAKTÄRISERING

Storslagen fasad samtida med kyrkan av högsta organologiska och kulturhistoriska värde. Fasadpiporna lika värdefulla ur samma aspekt.

Förhållandevis gedigen orgelrörelseorgel med historiskt inspirerad klang, dock tydligt påverkad av Marcussens rårare klangideal från slutet av 50-talet jämfört med Frobenius mildare klangideal i början av 1950-talet. Luftlådor och mekanik delvis dock fortfarande efter klassiska förebilder. Något trång och svåråtkomlig, framförallt spelbordets baksida och huvudverkets pipverk. I SAOK 1957 finns disposition på en ny tremanualig orgel av Frobenius som alltså senare under projekteringen utökades till fyra. Den är mer lik Lorentzorgeln med identiska manualverksdispositioner. I texten nämns också att fjärrverket från 1928 ska behållas och kopplas till en av orgelns manualer.

Orgeln är den enda bevarade 4-manualiga orgeln (Skövde är flyttad till frikyrka i Gbg och förändrad) av Frobenius i Sverige, dessutom från orgelrörelsens höjdpunkt. Ambitionsnivån i orgeln är hög med några få tekniska undantag. Personhistorien som hör till orgeln stärker det kulturhistoriska värdet ytterligare. Dessa var kyrkans organist Jan Pontén, Niels Friis samt tidigare organist Gustav Carlman, som avled under planeringsstadiet. Niels Friis är en väldigt viktig person i dansk orgelhistoria som ideolog och skribent med åtskilliga böcker om danska orglar och orgelhistoria, som Århus, Roskilde, Viborg, Helsingör, Kristianstad och Köpenhamns domkyrka.

Orgeln är en viktig exponent för kvalitativ dansk orgelrörelse i Sverige, som är en mycket viktig del av den skånska orgelhistorien. Frobenius hade en viktig del i orgelrörelsens genomslag i Skåne mellan åren 1920-1961. Personhistoria kopplad till skånsk Frobeniushistoria före Friis är orgelsakkunniga Albert Runbäck och Carl-Erik Rosenquist. Orgelns antikvariska och musikhistoriska värde är stort, särskilt i jämförelse med andra orglar som ansetts värdefulla av antikvariska myndigheter på senare tid.

SLUTSATS

Frobeniusorgeln bör av ovanstående anledningar bevaras vid eventuell rekonstruktion av 1631 års orgel, helst på annan plats i kyrkan med ny fasad och fasadpipor. Den skulle komplettera en Lorenzrekonstruktion (med omfång och stämningsbegränsningar för musik komponerad efter 1650) på ett bra sätt. Orgelns stora värde som musikinstrument i just denna byggnad kan behållas om den flyttas till norra läktaren.

ÖVRIGA INSTRUMENT

Digitalorgel Allen

Piano

Kistorgel Klop

Marcussenorgel från ??? på norra sidoläktaren. Flyttad från församlingshemmet 201?.

Tidigare Frobeniusorgel på norra sidoläktaren kasserad i samband med detta och pipverket bortskänkt. Orgeln användes som interimsorgel 1960 och pipverket kom från 1928 års fjärrverk enligt Fries.

ÖVRIGT

Planer finns att rekonstruera Lorentzorgeln från 1631.

Vinden genomsökt. Enda bevarade spåret av tidigare orglar är slutet av fjärrverkets ljudkanal

från 1928 som mynnar i ett cirka 1m stort hål i takvalvet ovanför koret.

HISTORIK FROBENIUS ORGELBYGGERI

Frobenius grundades 1909 av Theodor Frobenius (1885-1972), som vuxit upp i Weikersheim på andra sidan gatan till den ledande orgelgrossisten och orgelfabriken Laukhuff, där han från 1899 gick i lära. Under lärlingsåren mötte han den danske orgelbyggaren A C Zachariasen och följde med honom till Danmark 1907. Två år senare ingick Frobenius kompanjonskap med Chr. Winter i Köpenhamn. Bland de första orglar han byggde var den till svenska Gustafskyrkan i Köpenhamn 1911. Det verkliga genombrottet kom 1915 med den 36-stämmiga orgeln till Jerusalemskirken i Köpenhamn, som numera är en av ett fåtal bevarade romantiska orglar i Danmark.

Frobenius var under 1920- och 30-talen en av norra Europas viktigaste och ledande orgelfirmor. Under 1920-talet kom man i kontakt med den elsassiska orgelrörelsen via orgelexperterna Albert Schweitzer, Emilius Bangert och Ernst Schiess och blev ledande i denna första fas av orgelrörelsen.

1917 utträdde Winter ur kompanjonskapet och firmanamnet blev Th. Frobenius & Co.

1924 levererades en stor fyrmanualig orgel till Tönsbergs domkyrka i Norge, som för ett par år sedan återställdes till nära nog originalskick.

1925 flyttade firman från Köpenhamn till Kongens Lyngby och ungefär samtidigt övertog man också Horsens orgelbyggeri, som kom att bli en filial på Jylland.

1926 invigdes en ny Frobeniusorgel i Roskilde domkyrka och året därefter stod Danmarks största kyrkorgel färdig i Århus domkyrka. Detta instrument finns fortfarande kvar i ombyggt skick och räknas numera till norra Europas bästa och viktigaste orglar.

Produktionen av dessa enorma domkyrkoorglar upptog det mesta av firmans tid under fem år, men man hann ändå leverera sin första orgel till Sverige 1925, nämligen en 24-stämmig tvåmanualig till Falsterbo, förmodligen till stora delar byggd av delar från Laukhuff.

1926 levererades en 37-stämmig orgel till Trelleborg, enligt uppgift i Sten Carlsson helt byggd av Laukhuff.

1931 byggdes en 50-stämmig orgel till Gustav Adolfs kyrka i Helsingborg, fortfarande enligt Elsassisk orgelrörelse med halvmekanisk traktur och franska rörverk. Vid samma tid byggde man också ny 84-stämmig orgel till Köpenhamns domkyrka.

1932 satte leveranserna till Sverige fart med nya orglar till Båstad (22 st), Tensta (13 st), Viksta (13 st), Tostarp (10 st) och Höganäs (25 st).

Under 1930-talert hade idealen förändrats mot orgelrörelsens vidareutvecklade ideal och symfoniska och romantiska element var nedtonade i dispositionerna, även om teknologin med kägellådor och rörpneumatisk eller halvneumatisk traktur fortfarande var densamma.

Vid krigsutbrottet ägnade man sig åt den gamla Malmö S:t Petriorgeln som skulle restaureras, rekonstrueras och ställas upp i Skovgaardssalen på Malmö museum. En av den moderna orgelrörelsens nyckelpersoner, Hans Henry Jahn, som då bodde på Bornholm, samarbetade intensivt med Frobenius i detta projekt och förde firman mot en modernare nordtysk/dansk orgelrörelse. Den lyckade restaureringen av Genarpsorgeln ledde till att firman ansågs ledande på pietetsfulla restaureringar och anlätades för viktiga sådana av svenska historiska instrument i Övedskloster, Västervik S:ta Gertrud, Ö. Skrukeby, Östervåla, Hycklinge, Ekebyborna, Torrlösa och Gammalkil.

1944 började Theodors söner Walther och Erik som delägare i firman, varvid namnet blev Th. Frobenius & söner. Efter kriget var orgelrörelsen på väg in i sin mest extrema fas och Frobenius hörde till de världsledande firmorna jämte Marcussen. Nu var det mekaniska orglar som gällde och de danska firmorna var långt framme i den nya teknologin. När Marcussen började intonera med vidöppna fothål kring 1949 övergav så småningom Danmarks ledande

organist Finn Viderö Marcussen och förespråkade Frobenius som hade ett mildare, vokalt klangideal.

1951 byggdes en stor fyrmanualig orgel till Skövde, där en av Sveriges ledande orgelideologer var organist, den för ett par år sedan avlidne Jan Håkan Åberg.

I Lunds stift fick Kropps kyrka 1951 en ambitiös mekanisk orgel med tydlig verkprincip. Fram till 1966 byggde Frobenius ett antal orglar till Sverige med Kristianstadorgeln som höjdpunkt på stora helmekaniska orglar. Efter 1966 har ingen Frobeniusorgel byggts till Sverige men fram till idag har firman byggt omkring 1050 orglar. Man kan spekulera i varför produktionen till Sverige upphörde på 1960-talet, förmodligen har det att göra med att den billigare konkurrenten Troels Krohn (upplärd hos Frobenius) tog över den svenska marknaden med hjälp av tongivande organister som Gotthard Arnér, Rune Engsö, Rolf Stenholm och Bengt Larsson. De enda jämförbara orglarna med Kristianstadorgeln är Falun Stora Kopparberg och Karleby kyrkor, men dessa är betydligt mindre och har inte samma ambition och personhistoria.

Förteckning Frobenius orglar till Sverige under firmans hela historia (efter firmans egen opuslista)

Opus	Kyrka	Stämmor	Manualer	År
682	Gerum kirke Gotland	4	1	1966
658	Alva kirke Gotland	4	1	1966
602	Den Danske kirke Gøteborg	4	1	1963
590	Falun kirke	31	3+P	1963
548	Kristianstad kirke	5	1	1960
543	Hemse kirke Gotland	13	2+P	1963
519	Torrlösa kirke	24	2+P	1961
512	Kristianstad kirke	48	4+P	1961
505	Gothem kirke Gotland	12	2+P	1959
477	Glostorp kirke	10	2+P	1956
475	Karleby kirke	35	3+P	1958
472	Huddunge kirke	20	2+P	1956
456	Saxtorp kirke	10	2+P	1955
449	Kvänum kirke	17	2+P	1953
444	Lackalänga kirke	16	2+P	1952
442	Kropp kirke	22	2+P	1951
441	Forshem kirke	18	2+P	1952
435	Östervåla kirke	28	2+P	1952
431	Hässelby kirke	30	3+P	1951
429	Skövde kirke	44	4+P	1951
427	Sireköpinge kirke	15	2+P	1952
423	Østra Ryd	15	2+P	1949
330	Ø. Skrukeby kirke	11		1941
327	Båstad kirke	2		1939
323	St. Maria kirken Helsingborg	58		1939
320	Malmø Museum	21		1941
318	Byarum kirke	21		1939
316	Skärv kirke	13		1939

309	Hjärsås kirke	14		1939
305	Helgesta kirke	15		1939
303	Gustav Adolf kirke	11		1938
301	Mellösa kirke	17		1938
299	Västra Tunhem kirke	16		1938
298	Mariestad domkirke	27		1938
297	Ørja kirke	18		1938
296	Mörarp kirke	18		1938
293	Dagstorp kirke	20		1937
292	Herslöf kirke	20		1938
290	Ripsa kirke	13		1937
288	Bjuv kirke	16		1937
285	Skummeslöv kirke	13		1937
284	Björnekulla kirke	19		1937
279	V. Ingelstads kirke	11		1937
277	Månsarp kirke	17		1936
275	Länna kirke	12		1936
274	Sct. Markus kirke Malmö	13		1936
271	Äsele kirke	24		1936
270	Brönnestad kirke	8		1936
263	Nässjö Missionshus	12		1935
259	Mölle Kirke	7		1934
247	Höganäs kirke	25		
246	Topstarp kirke	10		
245	Viksta kirke	13		
244	Tensta kirke	13		
243	Båstad kirke	22		
222	Gustav Adolfs kirken Helsingborg	50	3+P	1931
187	Sct. Peters kloster Lund	16		
180	Krematoriet Helsingborg	17		
163	Trelleborg kirke	37		
132	Falsterbo kirke	24		
5	Gustafskyrkan. København	22		

FRÅGESTÄLLNINGAR I OFFERTEN 2017

- Renovering i nuvarande form.
- Nytt luftsystem.
- Ny elektrisk registratur med orgeldator.
- Klanglig översyn.
- Viss omdisponering.
- Flytt till norra läktaren inklusive ny fasad och ombyggnad enligt alternativen ovan.
- Partiell rekonstruktion Fjärrverk 1928.

SLUTSATSER

- Renovering i nuvarande form

Renovering är fullt möjlig eftersom grundkvalitén i orgelns olika konstruktioner och material är hög, med ett fåtal undantag. Problem med åtkomlighet kan inte åtgärdas med nuvarande placering, men kan förmodligen åtgärdas vid flyttning i kyrkan. Resonemang om att orgeln förlorar sitt värde vid åtgärdande av svagheter och efterintonation bör diskuteras ingående ur olika aspekter och utifrån församlingens musikaliska behov så att bästa resultat ur alla synvinklar uppnås med olika hänsyn tagna.

- Nytt luftsystem

Det originala luftsystemet var förorenat med asbest och sanerades och avlägsnades till största delen på 1990-t. Ersättningen gjordes i ett försök att efterlikna influenserna från svenskt 17-1800-talsorgelbyggeri som var på modet vid den tiden. Den stilen hör inte hemma i en Frobeniusorgel och dessutom gjordes arbetet inte fackmannamässigt, varför luftsystemet nu är ett problem. Ett mer passande orgelrörelsemässigt funktionellt luftsystem bör insättas, dock ej flexrör, eftersom de bromsar luften och ger stötar när de rör sig. Lämpligast insätts kanaler av målad eller pappklädd kryssfanér, alternativt mahogny, i kombination med målade papprör.

- Ny elektrisk registratur med orgeldator.

Orgelns registratur med vajrar fungerar inte tillfredställande. Plats för klassisk mekanisk registratur finns inte. Av praktiska skäl bör elektrisk registratur insättas i kombination med bra kombinationsdator. Slejfdragare med självkännande styrka insätts vid registersvärden eftersom plats direkt vid slejferna ej är planerade för.

Elektrisk registratur användes parallellt med mekanisk under orgelrörelsen och kan därför motiveras, även om det danska idealet vid tiden för orgelns tillkomst var totalt mekaniska orglar.

- Klanglig översyn

En efterintonation bör göras eftersom kärnor och labier säkert ändrats av materialspänningar och senare förändringar/service. Som situationen är nu är klangen oegaliserad med missljud och dåliga ansatser, särskilt i basen. Efterintonationen bör göras i orgelrörelsestil, helst utan kärnstick.

- Viss omdisponering

Eftersom orgelns användning är radikalt annorlunda nu jämfört med 1960 kan man överväga ett par försiktiga omdisponeringar/tillägg i svällverket. 1960 sågs svällverket som ett "klangapotek" där man stoppade in mer romantiska stämmor som inte hörde hemma i den sanna orgelrörelseorgeln. En svällverkstrummet skulle kunna byggas på längst bak på lådan med stående slejf, eller sättas på nu elektrisk låda för att inte göra ingrepp i originals substans.

- Flytt till norra läktaren inklusive ny fasad och ombyggnad enligt alternativen ovan

Utifrån orgelns värde och den kyrkomusikaliska verksamheten är mitt förslag att orgeln behålls i kyrkan men flyttas till nordöstra hörnet på norra sidoläktaren. Frobeniusorgeln kommer efter en renovering och eventuell försiktig uppmjukning komplettera Lorentzorgeln i normala kyrkomusikaliska uppgifter och körackompanjemang. Att göra sig beroende av digitalorgel för bredare orgelrepertoar vore olyckligt. Det finns en tradition i kyrkan att använda sidoläktaren för ensemble- och körmusicerande av flera olika anledningar. Frobeniusorgeln liksom platsen på norra läktaren är uppmätt av mig och orgel får plats med god marginal utan att den dominerar det känsliga rummet, eftersom den kommer längst in på

läktarens östra del. Orgeln skulle alltså kunna sättas upp med bibehållande av det nuvarande upplaget med ny fasad som kan föras diskretare och lägre än Lorentzfasaden. Eventuellt behöver dock svällskåpets bakre hörn sänkas för att inte slå i det bakre valvet.

Orgelns mått är:

höjd 6,8 m

djup 5,35 m

bredd 4,20 m

Platsen på läktaren där nuvarande Marcussenorgel står är:

höjd 7.3 m

djup 5.35 m

bredd 5.4 m

Detaljerade mått på Frobeniusorgeln finns och presenteras senare.

- Partiell rekonstruktion Fjärrverk 1928.

Eftersom det finns delar av 1928 års fjärrverk på kyrkvinden kan man gärna bygga ett nytt eller sätta in ett begagnat sådant igen. Anledningar är att det originala fjärrverket fanns med i det ursprungliga förslaget till Frobeniusorgeln. Ett romantiskt svällverk med Voix céleste och Vox humana skulle utöka möjligheterna att framföra romantisk musik på Frobeniusorgeln utan att göra större ingrepp i själva orgeln. Mitt förslag är att sätta begagnade Rooseveltlådor i välisolerat svällskåp direkt vid det bevarade orgelhuset på viden, utan lång ljudkanal för mer avlägsen effekt. Då skulle verket få mer direkt klang i rummet och på så sätt bli mer användbart i sedvanlig repertoar och dessutom få en intressant rumslik verkan. Dispositionen skulle utgå från 1928 men eventuellt också utökas med ett par starkare stämmor. Pipverket kan gärna vara begagnat romantiskt.

KÄLLOR

A Abrahamsson Hülphers, Västerås 1773

SAOK:s inventering 1957

Niels Friis Trefaldighetskyrkans orgel Kristianstad 1961

Niels Friis Th. Frobenius & Co 1909-1959.

Sten L. Carlsson 1973

T. Johansson 1988

Utlåtande Anders Sällström (Mårtenssons) 2012

N. Fredriksson Presentation i samband med symposium 5 maj 2017. (innehåller fasadpipsundersökning samt sällsynthetsjämförelse).

Anders Johnsson

Orgelkonsult

Universitetslektor i orgelkunskap och solistiskt orgelspel Musikhögskolan i Malmö.

Organist i Malmö S:t Andreas kyrka

Till

Kommittéen för utredning av ny orgel i Heliga Trefaldighets kyrka, Kristianstad.

I överensstämmelse med den uppgift, som har blivit oss pålagd får vi härmed av-
giva slutgiltigt FÖRSLAG TILL NYBYGGNING AV ORGELN I HELIGA TREFALDIGHETS KYRKA.
Vägledande för vårt arbete med uppgiften har från första början varit hänsyn till de
traditioner, som knyter sig till kyrkans historiskt högst värdefulla orgelfasad, här-
stammade från Johan Lorentz' orgel från 1630-talet.

Vi har valt att i största möjliga omfattning söka helt rekonstruera det gamla
instrumentet om än naturligtvis hänsyn tagits till att kyrkans orgel inte endast bör
vara historiskt präglad, utan också skall vara användbar till utförande av orgelmusik
från olika tidsepoker. Den ursprungliga verkuppställningen: Huvudverk, Ryggpositiv
och Pedal är bibehållen och disponerad i överensstämmelse med Lorentz' ursprungliga
disposition dock så, att pedalen delvis är ändrad och utvidgad med hänsyn till det
tillfogade Crescendoverket.

Detta är en nyskapelse, som skall placeras bakom den ursprungliga orgeln, så
att dess jalusiluckor i stängt tillstånd kommer att bilda Huvudverkets bakvägg.

Den ursprungliga placeringen av pedalen och dess förhållande till Huvudverket
kan inte exakt bestämmas; mycket talar dock för att det dels har varit sammanbyggt
med Huvudverket, dels varit uppställt under detsamma. Det är önskvärt, att denna upp-
ställningsprincip åter följes.

Det nya instrumentets disposition skall vara följande:

<u>Huvudverk</u>	<u>Ryggpositiv</u>	<u>Crescendoverk</u>	<u>Pedal</u>
Principal 16'	Principal 8'	Stillgedakt 16'	Principal 16' (lånad från Princ. 16' i HV).
Oktava 8'	Gedakt 8'	Italiensk Princ. 8'	Untersatz 16'
Kvintadena 8'	Oktava 4'	Rörgedakt 8'	Kvinta 10 2/3
Spillföljt 8'	Kvintadena 4'	Spetsgamba 8'	Oktava 8'
Oktava 4'	Superoktav 2'	Oktava 4'	Gedakt 8'
Spetsflöjt 4'	Scharff III	Koppelflöjt 4'	Oktava 4'
Superoktava 2'	Trumpet 8'	Nazard 2 2/3	Kvintadena 4'
Spetskvint 1 1/3	Regal 2'	Blockflöjt 2'	Nachthorn 2'
Mixtur VI	Tremulant	Terz 1 3/5	Rauchpfeiffe IV
Cymbel III	2 st. Cymbel- stjärnor	Nachthorn 1'	Mixtur IV
Bärpfeiffe 8'		Mixtur V (2')	Basun 16'
		Dulcian 16'	Trumpet 8'
		Krumhorn 8'	Skalmeja 4'
		Clarinet 4'	
		Tremulant	

sedvanliga unisonkoppel

Med hänsyn till ovanstående disposition torde observeras, att Principal 16' i Huvudverket och Principal 8' i Ryggpositivet är de gamla Lorentzpiporna, som måste kompletteras dels med hänsyn till den Korta Oktaven dels med hänsyn till den nutida tonhöjden. Spetskvint 1 1/3 i HV ingår som förut nämnts i Lorentz' originaldisposition, men den kan naturligtvis även tänkas utförd som 2 2/3.

Orgeln skall byggas helmekanisk, med slejflådor och materialet skall vara av högsta klass. Orgelns olika verk skola vara inbyggda och arbetet härför skall vara inräknat i priset. Rekonstruktionen av fasaden skall ske i överensstämmelse med bifogad teckning av orgeln, som den ursprungligen såg ut. Till ett av den nya orgelns Manualer skall kunna kopplas ett nu förefintligt fjärrverk, som skall bibehållas. Den nuvarande orgeln förbliver till alla delar församlingens egendom.

För att kyrkans myndigheter skall ha en fast grund att arbeta vidare på må resp. orgelbyggares anbud vara utarbetade i full överensstämmelse med den här ovan uppställda planen.

Köpenhamn och Kristianstad den 13 september 1956

Niels Friis

Gustaf Carlman

W. Frobenius, København, skall bygga orgeln (1960?)

Carlmann, G. (Sweden. b. 1906; d. 1958.) Gustaf Carlmann, organist in Skellefteå and Kristianstad, published a *Fantasia Gotica* 1940, *Fantasia Ostinata* 1949 and (13) *Chorale Postludes* in *Postludier för kyrkoårets samtliga sön- och helgdagar* Vols. 1-3 1936/37 [NDS] [HAN], (5) *Chorale Postludes* in *Introituspreludier* Vols. 1 and 2 [NDS] and one *Chorale Prelude* in *Koralförspel* [NDS].